

szerint Károly Róbert halottas menetében „Az első lovon ülő vitéz a királyi méltóságához illő lövő fegyverzetbe volt öltözve, a másik a dárdaökleléshez volt felszerelve, a harmadik — legpompásabb — lovon ülő pedig a királyi méltóságot megillető harci fegyverzetben, a hadba vonulásra felvértezett.” Problémánk a „lövő fegyver”-rel kapcsolatos. E megfogalmazásban mindenekelőtt képzavart találunk, az „ornatus”-t szerencsésebben is lehet magyarítani „az öltözött”-nél. Rögtön felvetődik, hogy miféle lövőfegyverzete lehetett a királynak: számszerjára, de a kronológia alapján akár egy igen korai tűzfegyvere? A temetési szimbolikában azonban hangsúlyozottan lovagi fegyvereket használtak, mint az Szabó Péter egy tanulmányából kiderül (A fegyverzet szerepe a főúri gyászszertartásokon, *Ars Hungarica*, 14, 1986. 1. sz.). A lövőfegyverek azonban sohasem tartoztak ebbe a kategóriába. A fordítót talán (az ősforrás Horváth János?) a Bartal-szótár tormentarius = pattantyús, tűzér címszava vezethette félre. Mindenesetre a Thuróczy-krónika kritikai kiadásában (1985) már egy romlott szövegalkotót találunk, s eredetileg az „armis tormentalibus” helyett „armis tournamentibus” állhatott. Ezt már Geréb László tornafegyverek értelemben fordította — helyesen. Ezt az értelmezést nem zárja ki a következő vitéznél a dárdaöklelés „ad hastiludium” emlegetése sem. A szövegromlás okát egy nazális rövidítés alkalmazásában jelölhetjük meg. A szakasz végén ugyanakkor félrevezető a „felvértezett” kifejezés, hiszen az eredetiben ez egyáltalán nem fordul elő.

A továbbiak már sokkal kisebb jelentőségűek. A Bazaráb elleni hadjárat leírásában is — 68. szemelvény, 167. o. — néhányuk szörnű végének a taglalása kissé pontatlan: „kiítették a halál átkos poharát, mert koponyájukba irgalmatlanul farudakat vertek”. Latinul azonban ez áll: „in cerebra capitum eorum ligneos clavos miserabiliter affixerunt”, tehát hiányzik az agyvelő fordítása, a clavus „szög” jelentése pedig elsikkad. Bollók János azonban

pontosan fordítja: „mert agyvelőjükbe kegyetlenül faszegeket ütöttek”, de az idézetnél még Horváth János fordítása is szerencsésebb. Ugyanezen szemelvény bevezetőjében is találunk egy furcsa, mondatot: Bazaráb földje ti. „lakhatatlan az olyan nép számára, amely nem ismeri”. Ehelyett vehetjük a Geréb-fordítást: „Oda nem való népek lakhatatlan föld ez”, vagy a Bollók-féle fordítást: „helyismeretel nem rendelkező nép számára lakhatatlan föld”. (További apróság a 196. oldalon: summum monastorium — dicső monostor és nem főmonostor, röviddel később a supremus-szót is használja.)

Végezetül még talán Gazotto Boldog Ágoston, zrágrái püspök érdemelt volna a jegyzetben nagyobb méltatást, nem utolsósorban irodalmi működése miatt. [V. ö. *Békés Emül*: Magyar írók az Anjouk és utódaik korában (1301—1458), *Katolikus Szemle*, 1899. 575—578. o. és *Ciampi, Alfredo*: Il beato Agostino Kozotič O. P. vescovo di Zagabra e poi di Lucera. Roma, 1956.]

A válogatásnak azonban áldozata is lett, mégpedig a magyar krónika. A Képes Krónika képei a képszerkesztő szándéka ellenére nem kerültek be a kötetbe és a krónikaszöveg darabokra tördelésével még a látszata is szerte-foszlott az amúgy is kisebb-nagyobb mozaikokból összeálló középkori magyar krónika folyamatoságának. Így annak számos részlete el is sikkadt, a lippai alapítás, vagy a Sambucus-kódex Telegdi Csanád-betéte.

A szerkesztők és fordítók munkájával ellentétben a kiadóról nem sok jó mondható el, a képmellékletek zavarai, a borítókép sikerületlen megválasztása egyként a lelket terheli. (Erről részletesebben l. *Marosi Ernő* felsorolását *Élet és irodalom*, 1988. július 8.) Mégis, a rendkívül terjedelmes hely- és személynévmutató, a gazdag forrásanyag értő közreadása a mérleg pozitív serpenyőjébe kerül már.

Veszprémy László

SIMON PEPPER—NICHOLS ADAMS

FIREARMS AND FORTIFICATIONS. MILITARY ARCHITECTURE AND STAGE WARFARE IN 16TH CENTURY SIENA

(University of Chicago Press, Chicago—London, 1986. 245 o.)

A szerzők, a reneszánsz haditechnika és hadi-gépezettel foglalkozó amerikai iskola tagjai-ként, túllépnek még az 1960-as években is tapasztalható szemléleten, miszerint a hadi-építészet a „low arts”-hoz tartozik. A téma mindenekelőtt alkalmas az esztétikum és célszerűség szoros egységének a bemutatására, ami a tűzfegyverek fejlődésével még inkább megragadhatóvá vált. Az interdiszciplináris

megközelítés a szerzők számára nemcsak divatos irányzat, hiszen valóban megszívlelték a Sir John Hale által megteremtett iskola tanulságait a hadiépítészet, katonapolitika, stratégia és a politika-társadalom, gazdaságtörténet összefüggéseiről.

A mára omladozó sineai erődítésrendszer — amit kitűnő fényképek és ábrák mutatnak

be — XVI. század közepi állapota ma is megtekinthető a firenzei Palazzo Vecchio menynyezetén (Giorgio Vasari festette) vagy a sienai Biccherna festett könyvtábláin. Siena erődítési politikájának sikerére igen kedvezően hatott, hogy a város szülöttjei, illetve polgárai között több neves építész is volt, az építészeti hagyományok régóta gyökeret vertek, gondoljunk csak a város XV. század elejei nagy szülöttjére, Mariano di Jacopo Taccolára. A XVI. században olyan nevekkel dolgoztathatott a város mint Francesco di Giorgio, Peruzzi Baldassare, Giovanni Battista Peloro. Peruzzi munkáját még a XVI. század húszas, harmincas éveiben kezdi meg. 1552-ben V. Károly spanyol helyőrségének távozása után a város francia, majd 1556-tól firenzei fennhatóság alá került. Ettől a dátumtól kezdve Cosimo Medici építtetői tevékenységét dicsérik az erődítmények. (Az érdekesség kedvéért 1555 júliusában még egy török támadást is ki kellett állni a városnak, amiben a közeli birodalmi seregek is segítségére voltak.)

Nagyon tanulságosak a hadiépitészet és ostromtechnika változó formái c. fejezetben leírtak, a XVI. század közepi háborúkról. Az itáliai fejlett írásbeliségnek köszönhetően aprólékos feljegyzéseket olvashatunk a különböző kaliberű ágyúk szállítási sebességéről, a lőszerellátás biztosításáról és az utánpótlás megszervezéséről. Az egyes tüzérségi bravúrokról, egymérföldes célzott lövések emlékezetes eredményeiről, az ágyúkat kezelők („bombardarius”) féltékenyen őrzött lőszer-előállítási és célzási-matematikai ismereteiről éppúgy, mint a tüzérség összességében még mindig igen alacsony hatásfokának következményeiről a hadjáratokban.

A kötet főszerelői azonban a hadmérnökök és alkotásaik. Amíg a XV. századról elmondható, hogy az ilyen irányú tevékenység még belefért az „uomo universale” ideáljába, addig a XVI. század ezen a területen is a szakszerűsödés folyamatát segítette elő. Kiemelkedő szerepük volt a Sangallo-család tagjainak, de újdonság a veterán, tapasztalt katonák megjelenése a mérnökök korábban rendkívül zárt körében (Gabriele Tadino de Martinengo [1480—1543] Francesco de Martini [1504—1577], Jacopo Fusto Castriotto [1560—1563]). Legtöbbjük nem patrióta volt, hanem tehetős mesterember, így Francesco is megfordult Medici, pápai, angol vagy Habsburg szolgálatban egyaránt. Terveiket sokszor nem egyszerűen csak papírra vetették, hanem modellt is készítettek, mint azt Vasarinak éppen Siena Cosimo általi meghódítását bemutató festményén láthatjuk.

Az építtetések következményeit vizsgálva a szerzők megállapítják, hogy ezek nagyon jó befektetésnek tekinthetők, mivel kevés ember igen hatékony védelmet biztosított. Ugyanakkor mérhetetlenül megrágrította a háborút, amit a spanyoloknak Oran megerősítésére 30 év alatt elköltött fantasztikus kiadásai is igazolnak. A folyamat politikai következményei közül legfontosabb az lett, hogy ezt a költséget (Braudel: „A háború pénzpocsklás”) a kisállamok nem bírták, ami függetlenségük feladásához vezetett. Siena helyzete kivételesnek tekinthető, s ideig-óráig való fennmaradását csak kiemelkedő tudású hadmérnökeinek köszönhetette.

Biztosra vesszük, hogy a kötet eredményei hasznosíthatók az itáliai várépítészet hatásának a magyarországi hatásának a kutatásában.

(V. L.)

GENERÁL TIBOR

ALLAH SEREGE

(Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1987.)

Hézagpótló mű jelent meg az elmúlt évi karácsonyi könyvvásárra, „Allah serege” címmel, a Zrínyi Könyvkiadó gondozásában. Generál Tibor könyve a népszerű, ismeretterjesztő kategóriába és a hadművészet története műfajhoz sorolható. Három fejezetből áll, de — sajnálatosan — hiányzik belőle az ilyen könyveknek szokásos időrendi táblázat, a név- és tárgymutató és egy glosszárium. Mivel a török katonai terminológia magyarázata szövegekben jobbára megtalálható benne, hiányérzetet inkább az időrend összefoglalása okoz.

A szerző az első fejezetben az oszmán-török haderő és hadművészet előzményeit és forrásait, továbbá a XVI. századi fénykoráig történő fejlődését írja le; a második fejezetben a haderő szervezetének és fenntartásának, kiegészítésének sajátos módjaival foglalkozik; harmadik fejezetben a katonai felsővezetés szerveit és eszközeit, továbbá az oszmán hadművészetet jellemzi.

A könyvet forgatva szemünk elé tárulkozik egy apró, alig négyszáz sátoraljból (patriarchális nagycsalád) álló turkomán bégség, me-